نگاهی گذرا به تشکیل و تحول اخوان المسلمین

سارا پارسا

کارشناس ارشد مطالعات منطقه ای

اخوان المسلمین یکی از مهم ترین و قدیمی ترین حرکتهای اسلامی تاریخ معاصر در دنیای اسلام است که حدود ۸۰ سال تأثیرات بسیاری بر حوادث مصر و سایر کشورهای اسلامی منطقه خاورمیانه و جهان اسلام داشته و هنوز نیز دارد.

رواج تفکر سکولاریسم به ویژه گسترش "علمانیت" یا دنیامداری پس از پیروزی آتاتورک در ترکیه و لغو خلافت دراین کشور ،اوضاع نامساعد اقتصادی، تبعیضهای موجود در جامعه، برانگیخته شدن احساسات ملی گرایی مصریان بر ضد انگلیسیها در دوران اختناق بعد ازسال ۱۹۱۹ و اقبال مردم مصر به اصلاح اوضاع داخلی و گسترش نفوذ استعمار در کشورهای اسلامی و... در نخستین سالهای پس از جنگ جهانی اول، زمینه‌های شکل گیری جنبش اخوان المسلمین را به وجود آورد.

هسته تشکیلاتی اخوان در سال ۱۹۲۸ در شهر اسماعیلیه مصر شکل گرفت امّادر کمتر از دو دهه، افکار و اندیشه های حسن البنا و حزبش از مرزهای مصر عبور کرد.

آزادسازی دنیای اسلام از سلطه بیگانگان، مبارزه با جهل، بیماری و فقر، ترویج صلح جهانی، تجدید خلافت اسلامی، ایجاد یک دولت مذهبی، وحدت کشورهای عرب و مسلمان از اهداف عمده اخوان بود. اما هدف نهایی اخوان المسلمین برقراری یک حکومت اسلامی بامحورشریعت است. همچنین تعیین سرنوشت جامعه مسلمین و بازگشت به قرآن در قالب وظیفه شرعی و برای حفظ جامعه اسلامی در برابر انحرافات از اهم اهداف آنان به حساب می‌آید.درچنین جامعه ای علاوه بر قرآن، از سنت، اجماع، قیاس و آرای مجتهدین هم میتوان استفاده کرد، لذا باید مطابق با نیاز زمان احکام را بررسی و تفسیر نمود.

از بین رهبران و بزرگان این نهضت حسن البنا، حسن الهضیبی، عمر تلمسانی و سیدقطب بیش از سایرین بر حریان و عملکرد اخوان تأثیر گذاشتهاند.

پس از تأسیس اخوان در مصر و شعبه های آن در سایر کشورهای اسلامی، جنبشهای اسلامی در همه جای جهان اسلام و حتّی درمیان مسلمانان ساکن کشورهای غربی رواج یافت وآنان یا وابستگی تشکیلاتی با اخوان برقرار کردند، یا کم و بیش تحت تأثیر آن قرار گرفتند. اولین شعبه خارجی اخوان در سال ۱۹۳۷ در دمشق ایجاد و در سال ۱۹۳۹ با تکیه بر آرمان فلسطین و دفاع از حقوق اعراب به یک سازمان سیاسی مبدّل شد و این امر منجر به گسترش نفوذ آنان در سوریه ،اردن و تا حدودی در لبنان، سودان و شمال آفریقا گردید. جنبش اخوان، شاخه نظامی (شاخه کتائب) را نیز به وجود آورد که خشونت نظامی و ترورهای سیاسی را با هدف تغییر اجتماعی و سیاسی و علیه خشونت حکومت بکار گرفت . اخوان المسلمین از بدو تولد تا به امروز دچار دگردیسیهای فکری و تحولات مختلف از نظر رهبری، ساختاری و اندیشه شده است که بررسی هر دوره مفید است.

در عرصه اندیشه به رغم برخی اصول مانند ارشاد و تبلیغ برای برقراری حکومت اسلامی، سیاست گام به گام و مسالمت‌آمیز، کثرت گرایی و تحزب گرایی،می‌توان به مواردی مانند ضدیت با اسرائیل و حمایت از مقاومت فلسطین نیز اشاره کرد. اخوانیها به تدریج از ایده‌هایی مانند تشکیل خلافت و امت اسلامی به سوی دموکراسی، تحزب‌گرایی و توجه به حقوق زنان حرکت کرده‌اند و نوعی عملگرایی و توجه به واقعیتهای موجود نیز در آنها مشاهده میشود. استفان لاکروا ،متخصص اسلام سیاسی در فرانسه می گوید؛ در اخوان المسلمین به طورکلی سه گرایش اصلی وجود دارد:

گرایش نخست: شاگردان سیدقطب(نظریه‌پرداز مصری که در سال ۱۹۶۶ در زمان حکومت جمال عبدالناصر اعدام شد)،طرفدار حکومت اسلامی اند.

گرایش دوم: پیروان سلفی که پیشنهاد احیای جامعه اسلامی زمان صدر اسلام و تفسیر دقیق متون دینی را میدهند.

گرایش سوم: مسلمانان دموکرات که کوچکتر از دو گرایش قبلی اندو به کارگیری همزمان اسلام و دموکراسی را خواهانند.

به نظر میرسد اخوان المسلمین بعد از انقلاب اخیر درصدد ارائه نظامی مبتنی بر مفاهیم و واقعیاتی به نام دموکراسی، جامعه و دولت مدنی و حقوق بشرند که با آرای مؤسسان و بزرگان پیشین تطبیق ندارد و برپایه تقلید از حزب اسلامگرای عدالت و توسعه در ترکیه بنا نهاده شده است..

اخوانیها در انقلاب اخیر از برپایی حکومت مدنی با مرجعیت اسلام سخن گفتند و نتیجه عملی این شعارها منوط به گذر زمان است که آیا به بار مینشیند یا زیر بار میرود؟!